

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Проблема приватної мови у "Філософських дослідженнях"
Людвіга Вітгенштайна: аналіз реконструкцій»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальність: 033 Філософія
Стеценко Ольга Юріївна

Керівник: Циба В'ячеслав Миколайович,
доцент, кандидат філософських наук

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ «ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»	7
1.1. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД «ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ».....	7
1.2. ОСНОВНІ ПИТАННЯ «ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»	10
1.3 АРГУМЕНТ ПРИВАТНОЇ МОВИ ВІТГЕНШТАЙНА.....	12
РОЗДІЛ ІІ. ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АРГУМЕНТУ ПРИВАТНОЇ МОВИ.....	14
2.1 РЕКОНСТРУКЦІЯ КРІПКЕ.....	14
2.2. ПРОБЛЕМА ТРАКТУВАННЯ АРГУМЕНТУ ПРИВАТНОЇ МОВИ	20
2.3. РЕКОНСТРУКЦІЯ БЕЙКЕРА ТА ГЕКЕРА.....	23
2.4 ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛА ТА СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА.....	29
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема існування приватної мови й досі є однією із найбільш дискусійних тем у контексті сучасної аналітичної філософії. Адже загалом спадщина Вітгенштайна залишила безліч запитань без відповіді. І у зв'язку із достатньо складним характером викладу думок, основні ідеї Вітгенштайна й досі поширюються у найрізноманітніших та найнеочікуваніших інтерпретаціях. Адже кожен дослідник, волею чи не волею, формує своє тлумачення, часто суттєво відмінне від ідей австрійського філософа. Тому ця робота призначена для того аби спробувати виокремити основні ідеї стосовно можливостей існування приватної мови, висвітлення початкового тлумачення аргументу приватної мови за Вітгенштайном й проблему дотримання правила, в контексті соціальної практики включно, та змалювати підходи до реконструкцій АПМ найвідоміших дослідників, що мали справу з «Філософськими дослідженнями»: Кріпке, Бейкера та Гекера.

Варто сказати, що «Філософські дослідження» є однією із двох найважливіших робіт Людвіга Вітгенштайна, нарівні з «Логіко-філософським трактатом». В цій роботі, на відміну від «Трактату», об'єктом дослідження виступає не ідеальна мова, а буденна мова людського спілкування. Окрім того, «Філософські дослідження» здійснили значний вплив на аналітичну філософію другої половини XX століття. На основі ідей, що містяться в цій книзі, з'явилися: теорія мовних актів, філософія буденної мови, лінгвістична апологетика, лінгвістична терапія і т.д. Тому й не дивно, що особливий інтерес викликала приватна мова та аргументація проти її існування. Адже саме цей аргумент неодноразово інтерпретувався багатьма філософами, серед яких С. Кріпке, Г. Бейкер та П. Гекер, внаслідок чого виникла ціла дискусія стосовно правильного розуміння цього аргументу. І мета цієї роботи показати, що неоднозначність та варіативність інтерпретацій Вітгенштайнівського аргументу проти приватної мови може пояснюватися присутністю деякої плутанини в поняттях та основних концептах.

Багато питань залишається відкритими, такі як проблема дотримання правила, теорія «точки зору спільноти» та актуальність і можливість застосування приватної мови як соціальної практики. Попри наявність як позитивної, так і негативної реакції читачів та критиків на приватну мову Вітгенштайна та її аргументацію все ж нині стає важко уявити сучасну аналітичну філософію, не враховуючи вплив та цінність цих ідей, які сприяли формуванню нового розуміння значення та функціональності мови.

Стан наукової розробки теми. Інтерпретація Вітгенштайна почала ускладнюватися ще наприкінці ХХ століття, коли коментатори почали зосереджуватись на широких питаннях методу. І в «Логіко-філософському трактаті», і в «Філософських дослідженнях» існує напруга між одними твердженнями, які, здається, висловлюють суперечливі філософські позиції, та іншими, які, схоже, говорять, що філософія не повинна пропонувати суперечливі тези, а лише працювати з тим, що ми вже знаємо, в ролі компетентних агентів мови. В книзі є уривки, які, схоже, підтримують антифілософську позицію, та інші, які, схоже, пропонують нові цікаві філософські погляди в процесі критики більш традиційних філософських доктрин, таких як фундаменталізм та картезіанство. Тому у цьому напрямку існують дві відмінності щодо того, як читати «Філософські дослідження»: пірронівське прочитання та непірронівське прочитання (Candlish, Wrisley, 2019). Загалом, пірронівське прочитання робить Вітгенштайна антифілософом, який не пропонує позитивних філософських тез на заміну помилковим. Його мета швидше полягає в тому аби показати безглуздий характер традиційного філософського теоретизування. І саме ця мета частково відповідає за унікальний стиль «Філософських досліджень» (їх діалогічний та, часом, антидогматичний характер). Якщо ж говорити про непірронівське прочитання, то Вітгенштайн не лише представляє метод викриття помилок традиційних філософів, але також показує, як слід правильно розробляти філософію та реконструювати неосяжні тексти. Втім не існує жодного пірронівського, ані непірронівського прочитання Вітгенштайна. І

відмінність постає не лише внаслідок виникнення постійних дискусій щодо того, як читати «Філософські дослідження», а й пов'язана з так званими новими вітгенштайнами.

Об'єкт дослідження: сучасна аналітична філософія.

Предмет дослідження: проблема приватної мови у «Філософських дослідженнях» Людвіга Вітгенштайна: аналіз реконструкцій.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз характерних особливостей аргументу приватної мови як Вітгенштайна, так і його інтерпретаторами.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання у роботі таких завдань:

- простежити процес формування концепції приватної мови у Вітгенштайна;
- дати загальний огляд праці «Філософські дослідження», розглянути її основні питання;
- розглянути характерні особливості приватної мови та аргументу приватної мови у Вітгенштайна;
- окреслити основні риси підходів до реконструкцій аргументу приватної мови у Кріпке, Бейкера та Гекера;
- надати загальну оцінку аргументу приватної мови з боку сучасних дослідників;
- розкрити ідею можливості існування приватної мови в контексті соціальної практики.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Базовими для цього дослідження стали історичний метод (використання якого дозволило теоретично реконструювати історичний контекст), лінгвістична критика понять та філософсько-теоретичні засади осмислення інтерпретацій та розгляд реконструкцій аргументу приватної мови Вітгенштайна. Методом аналізу виокремлено головні ідеї аргументу приватної мови, існування та можливі шляхи реалізації приватної мови. Висвітлено загальну оцінку концепту

приватної мови, можливість та шляхи інтерпретації сучасними дослідниками, а також розглянута проблема її існування та використання в соціальних науках.

Метод компаративного аналізу текстів, в свою чергу, дав змогу простежити не лише характерні особливості позиції Вітгенштайна, але і можливість порівняти його ідеї з попередніми підходами щодо інтерпретації існування приватної мови, думками його сучасників – як наслідувачів, так і критиків зокрема.

Джерельну базу дослідження становлять першоджерела, критична література.

Структура роботи складається із двох розділів, кожен з яких вміщає по три та чотири підрозділи, вступу, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ «ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

1.1 Загальний огляд «Філософських досліджень»

Праця «Філософські дослідження» вважається однією з найголовніших з усього творчого доробку Вітгенштайна. Вона стала підсумком пізнішої філософії Вітгенштайна, подібно до того як «Логіко-філософський трактат» став наслідком його ранніх робіт. Однак робота, яка врешті-решт призвела до створення саме «Філософських досліджень», розпочалася в 1936-1937 рр. після отримання відмови Вітгенштейна від видавництва *Eine Philosophische Betrachtung* (Hans-Johann Glock, 2017, p. 284).

Загалом «Філософські дослідження» складаються з трьох частин.

Перша частину, §§1– 189, Вітгенштайн запропонував виданню Cambridge University Press у 1938 р., але відкликав її протягом місяця (Hans-Johann Glock, 2017, p. 284). Друга спроба була здійснена в 1943 році, коли Вітгенштайн надіслав працю в Press. Ймовірно, що вона також містила обговорення математики, оскільки це була основна тема рукописів Вітгенштайна до 1943 р. Під час третьої спроби 1944 року, Вітгенштайн замінив математичні оновлення на §§189-421. Фінальні ж розділи, §§422-693 були додані в 1945-1946 рр. Автор редагував роботу ще до 1950 року і залишив книгу для посмертної публікації (Hans-Johann Glock, 2017, p. 284).

Якщо ж вести мову про саму працю, то варто сказати, що «Філософські дослідження» уникають пророчих виголошень «Логіко-філософського трактату». Втім існує чотири фактори, які ускладнюють розуміння цього тексту.

По-перше - це афористичний та часто іронічний стиль, який нагадує Ліхтенберга та Ніцше (Hans-Johann Glock, 2017, p. 285). Зауваження Вітгенштайна дають підставу для міркувань, але залишають читача сам на сам з подальшим розвитком проблеми.

По-друге, на відміну від «Логіко-філософського трактату», «Філософські дослідження» розвивають діалог між Вітгенштайном та його співрозмовником, чию плутанину він власне й намагається викрити.

По-третє, читач може помітити, що у пронумерованих частинах відсутня лінійна структура і немає чітко позначених підрозділів. У передмові Вітгенштайн нас попереджає про те, що він відмовився від свого плану написання більш звичного твору в стилі підручника (що може стосуватися Голубої та Коричневої книг) (Hans-Johann Glock, 2017, p. 285). Вірогідно, що частково, це пов'язано з самою структурою «Філософських досліджень», які повинні висвітлювати поняття з різних точок зору, що самі по собі є взаємопов'язаними. Але, варто визнати, що це також пов'язано з проблемою, яку визнавав сам Вітгенштайн, стримувати свої думки, які часто рухаються стрибкоподібно.

По-четверте, «Філософські дослідження» рідко виокремлюють певні цілі.

Через це може скластися враження ніби Вітгенштайн докладляє зусиль аби вигнати та викоринити погляди, яких ніхто ніколи не притримувався. Частково, це пояснюється його спробами сформулювати основоположні припущення та твердження, що інформують про цілі низки філософського мислення (Hans-Johann Glock, 2017, p. 285). Але, як і у зв'язку із відсутністю лінійної структури, це пов'язано з його ідіосинкратичною композицією твору загалом. Зауважимо, що «Філософські дослідження» стали результатом постійного перегляду машинописних текстів на основі першочергових рукописів. І це передбачало вставку нових зауважень, скопійованих з інших чернеток, їх стиснення та зміну конкретних фраз або слів. Тому текст став дуже стилізованим, але менш зрозумілим, бо Вітгенштайн відмовився від фраз, пояснень та ілюстрацій, які є необхідними та важливими компонентами для розуміння тексту.

Однак, окрім уривчастого вигляду, Частина I «Філософських досліджень» має більш аргументовану структуру, ніж зазвичай вважають, а Частина II

«Філософських досліджень» є частиною роботи на тему філософської психології, яка турбувала Вітгенштайна після завершення Частини I.

1.2 Основні питання «Філософських досліджень»

Коли людина чує слово і розуміє його, що відбувається в її свідомості? Чи виникає певний психічний процес, можливо, несвідомий, що конститує розуміння мовця і чи є цей процес взагалі для людини важливим? Саме ці питання ми хотіли б виокремити як основні у «Філософських дослідженнях» Вітгенштайна.

Брендан Вілсон пише, що один набір відповідей на ці запитання впливає з класичного бачення мови, яке Вітгенштайн знаходить в Августина (Wilson, 1998, р.и1). Таке бачення висвітлює три основні елементи:

- 1) що найменування є основною або суттєвою функцією мови;
- 2) що значення імені - це те, що воно означає (його носій);
- 3) що розуміння імені є причиною ментальної асоціації назви з його слухачем.

Цей варіант обіцяв задовольнити вимогу Фреге (яку ранні роботи Вітгенштайна цілком поділяли), що будь-яке судження, що має значення, повинно мати точне значення (Wilson, 1998, р. 1). Однак, пише Вілсон, «Філософські дослідження» відкидають все це, пропонуючи альтернативний підхід (Wilson, 1998, р. 1).

Вітгенштайн, всупереч класичному баченню, пише, що судження природної мови містять численні області невизначеності та, попри це, функціонують чудово. Разом з цим, філософ виступає проти найменування як головної сутності мови, бо вважає, що мова має багато функцій, і бажання звести їх усі до однієї є величезною помилкою (Wilson, 1998, р. 1).

Загальноприйнятим стало те, що центральним елементом «Філософських досліджень» Вітгенштайна є відомий аргумент приватної мови, який часто зображається в такій загальній структурі (Wilson, 1998, р. 2):

1. Якщо значення і розуміння розумові за своєю суттю, тоді має бути можливим мати змогу або мати змогу уявити цілком приватну мову.

2. Але сповна приватна мова неможлива.

3. Отже, сенс і розуміння за своєю суттю не є психічними.

Якщо, пише Вілсон, ми ретельно розберемо ці різні сторони аргументу приватної мови, то ми можемо виокремити три важливі аспекти.

По-перше, те, що ми (спостерігачі) не можемо визнати індивідуальне вироблення чи використання знаків як мову (Wilson, 1998, p. 2).

По-друге, це те, що той, чия передбачувана «мова» виникла внаслідок приватних розумових рішень чи думок, насправді не буде володіти необхідними здібностями, що є обов'язковими для використання мови.

І по-третє, що ідея розумового акту чи предмета докорінно незрозуміла і тому не може допомогти пояснити використання мови (Wilson, 1998, p. 2).

Тому аргумент приватної мови пояснює основну мету, яку розкриває решта «Філософських досліджень». Якщо мета – показати, що ми не розуміємо класичне бачення, то варто навести переконливий аргумента (Wilson, 1998, p. 3). І на цьому етапі ми зіштовхуємося, за словами Вілсона, з фундаментальною ідеєю для розуміння «Філософських досліджень».

1.3 Аргумент приватної мови Вітгенштайна

Загалом поняття приватної мови у філософії найкраще висвітлив Людвіг Вітгенштайн, який у § 243 своєї книги «Філософські дослідження» зазначив: «Слова цієї мови стосуються того, що може знати лише той, хто говорить, - його безпосередніх індивідуальних відчуттів. Тож інша людина не може зрозуміти цю мову» (Wittgenstein, 1953, p. 102). Вітгенштайн мав на увазі те, що приватна мова, задумана як обов'язково зрозуміла лише одному її творцеві й тому неодмінно недоступна для інших. Цікавим є те, що одразу після введення цієї ідеї Вітгенштайн стверджує, що такої мови бути не може. І важливість звернення уваги філософа на нове поняття, а потім аргументація його нездійсненності полягає в тому, що несформована залежність від можливостей приватної мови є суттєво важливою для загальної епістемології, філософії розуму та метафізики.

Отож, приватна мова, за Вітгенштайном, не є особистим кодом, і навіть не є мовою, якою говорить лише одна людина. Це не та мова, яка поширюється, бо вона є неможливою для викладання в принципі, тому що її слова відносяться до того, що може бути відомим лише мовцю з його безпосереднього приватного досвіду. Варто додати, що пункти §§243-255 розкривають ідею приватної мови та показують, що наш психологічний словник не є приватним в цьому сенсі (Hans-Johann Glock, 2017, p. 309).

Крім того, Вітгенштайн намагається розвіяти загальні хибні уявлення про розум (психічні стани та процеси) та його відношення до поведінки. Попри те, що основна увага приділяється відчуттям (*Empfindungen*), а саме болю, ці аргументи однаково стосуються й досвіду, зокрема зорових переживань (§§273-80, 290, 305-6, 312). Проте, основний аргумент §§244-271 можливо виокремити: мова, яка принципово незрозуміла для будь-кого, крім її користувача, від якого вона походить, є неможливою (Wittgenstein, 1953, p. 89-65). Така мова була б незрозумілою і для її передбачуваного автора також, оскільки він сам не зміг би встановити значення її передбачуваних знаків.

Однак, з іншого боку аргумент приватної мови не передбачає попереднього обговорення дотримання або ж слідування правилам. Обговорення узгодженості поняття приватної мови передбачає концепцію мови, і власне Вітгенштайн розглядає мову як діяльність, що керується граматичними правилами. Проте філософ не дійшов висновку, що приватна мова неможлива, просто визначивши мову як засіб спілкування або застосувавши раніше затверджений погляд спільноти на правила. Зв'язок полягає, швидше, у тому, що правила є стандартами правильності, і що, наприклад, для знака «біль» бути ім'ям відчуття, а не просто крику чи скривлення, має бути визначеним як його використовувати. Тому мова, яка в принципі незрозуміла для будь-кого окрім самого мовця, не просто непридатна для комунікації, вона в цілому є незрозумілою навіть для цього мовця (Hans-Johann Glock, 2017, p. 311).

Втім, навіть якщо хтось не приймає альтернативну розповідь Вітгенштайна про відчуття, аргумент приватної мови не визнає ідею про те, що приватний або індивідуальний досвід забезпечує основи мови та знань. Це також означає, що для знання значення психологічних умов нам не потрібно мати відповідне відчуття, а ідею цього відчуття. Нам потрібен не біль, а поняття болю (Hans-Johann Glock, 2017, p. 314).

До того ж слід зазначити, що сам Вітгенштайн ніколи не використовує фразу «аргумент приватної мови». І кілька коментаторів, наприклад, Бейкер та Кенфілд (Canfield, 2001) сумніваються у самому існуванні у відповідних місцях уніфікованої структури, яку можна ідентифікувати як стійкий аргумент (Baker, 1998). Тому вищезазначені зауваження підтверджують існування, як ми побачимо, дуже складної дискусії.

РОЗДІЛ II. ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АРГУМЕНТУ ПРИВАТНОЇ МОВИ

2.1 Реконструкція Кріпке

Кріпке вважає, що Вітгенштайн винайшов нову форму скептицизму та розглядає її як найбільш радикальну та оригінальну скептичну проблему з якою зіштовхувалася філософія (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 60). Звісно, каже філософ, Вітгенштайн не хоче залишати нас зі своєю проблемою, однак й не бажає вирішити її, бо скептичний висновок ненормальний та нестерпний на думку Кріпке. Задача полягає не в тому, яким чином ми можемо показати, що індивідуальна мова (як деяка інша спеціальна форма мови) неможлива, а в тому «яким чином ми можемо показати, що яка-небудь мова(публічна, індивідуальна чи та, якою ви володієте) взагалі можлива (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 61). Навпаки, Вітгенштайн показав, що усіляка мова, усіляке утворення поняття неможливе та дійсно неосяжне.

Кріпке пише, що в критиці, яка спирається на те, що Вітгенштайн обговорює в розділах, що йдуть після §243, вважається, що без певного зовнішнього критерію для ідентифікації власних відчуттів індивід не володіє способом дізнатися, що він ототожнив певне відчуття коректно(згідно зі своїм попереднім наміром). Проте стверджується, що якщо у нього немає способу дізнатися(за однією з цих інтерпретацій), чи здійснює він правильну ідентифікацію, то беззмістовно говорити про ідентифікацію взагалі. Тільки інші, що визнають коректність його ідентифікації через його зовнішню поведінку, можуть забезпечити належний зовнішній критерій, пише автор. Однак, питає Кріпке, якби я як індивід дійсно мав сумнів щодо того, чи можу я ідентифікувати які-небудь відчуття коректно, то яким чином зв'язок моїх відчуттів із зовнішньою поведінкою чи із підтвердженням зі сторони інших допоміг би мені? В цьому сенсі може здатися, що аргумент проти індивідуальної мови передбачає, що я потребую зовнішньої допомоги для ідентифікації своїх власних відчуттів. Із цього аргументу випливає, що я можу здійснити справжню верифікацію

коректності своєї власної ідентифікації тільки якщо я вирвуся з кола «індивідуальних перевірок» до деякої публічно сприйнятливої очевидності. І якщо припустити, що аргумент про приватну мову представлений в такій формі, то вищенаведена незгода здається переконливою. Попервах, Кріпке здавалося, що аргумент проти індивідуальної мови не може бути правильним, бо традиційні погляди стверджують, що всі ідентифікації засновуються на ідентифікації відчуттів. Однак, скептична інтерпретація цього аргументу, яка не дозволяє вважати поняття ідентифікації зрозумілим апріорі, ставить цю проблему абсолютно інакше (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 61-62).

Далі Кріпке висловлює припущення, що аргумент Вітгенштайна проти індивідуальної мови має структуру, що близька до аргументу Юма проти індивідуальної причинності. На думку дослідника, Вітгенштайн також встановлює свій власний скептичний парадокс та пропонує «скептичне рішення». Внаслідок цього неможливість індивідуальної мови виникає як результат скептичного рішення такого парадоксу, як і у випадку неможливості «індивідуальної причинності» у Юма (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 67). Виявляється, що скептичне рішення не дозволяє нам говорити про одного індивіда, що розглядається сам по собі або навіть в ізоляції, як такого, що має що-небудь на увазі. Однак заперечення, засноване на інтуїтивному відчутті, що більше ніхто не здатен вплинути на те, що я маю на увазі під цим символом, ігнорує скептичний аргумент, який підриває будь-яку таку наївну інтуїцію відносно значення. Тому Кріпке вважає, що скептичний парадокс є фундаментальною проблемою «Філософських досліджень» (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 76).

Отже, висновок стосовно аргументу проти «індивідуальних» правил звучить так: ми маємо побачити, за яких обставин здійснюється приписуване значення та яку роль такі приписування відіграють в нашій життєдіяльності (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 83). Слідуючи заклику Вітгенштайна не думати, а

дивитися, ми не маємо роздумувати про те, яку роль такі вислови мають відігравати. Скоріше, ми маємо шукати, які обставини дійсно санкціонують такі твердження та яку роль відіграє ця санкція. Крім того, важливо усвідомити, що ми не зайняті пошуком необхідних та достатніх умов (умов істинності) для дотримання правила чи аналізу того, в чому полягає таке дотримання, бо тоді такі умови конститууювали б «пряме» розв'язання скептичної проблеми та були б відкинуті. Тож загальна картина мови Вітгенштайна, змальована вище, потребує для опису висловленого вираження не просто того, що ми говоримо або за яких умов вислів цього типу може бути вимовлений, але також, яка роль та корисність у нашій життєдіяльності може бути приписана практиці вимовляння вислову цього типу за таких умов. Адже ми говоримо про когось іншого, що він слідує певному правилу, коли його відповіді узгоджуються з нашими власними, та заперечуємо це, коли вони не узгоджуються (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 87).

Тож завдяки такій точці зору ми можемо обговорити наступних два ключових поняття Вітгенштайна (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 90).

По-перше, це згода. В цілому, пише Кріпке, описана нами «гра», в якій суспільство приписує поняття індивіду за умови достатньої узгодженості в умовах, що перевіряються поведінкою суспільства, втратила б свою суть поза спільнотою. Якби одна людина, яку просять порахувати « $68+57$ », відповіла б «125», інша-«5», а третя-«13», і якби не було загальної згоди у відповідях спільноти, гра приписувань понять індивідам-як ми її описали- не могла б існувати. Факт полягає в тому, що майже кожен з нас після достатнього тренування, відповідає приблизно одними й тими ж структурами у випадку конкретних задач, наприклад додавання. Ми без вагань відповідаємо на задачі типу « $68+57$ », розглядаючи нашу процедуру як єдино зрозумілу, і ми не вагаючись згодні у відповідях, які даємо. За концепцією Вітгенштайна така згода вагома для нашої гри приписування правил та понять один одному.

По-друге, більшість відповідей, з якими ми згодні, і спосіб, яким вони переплітаються з нашими діями, представляють собою певну форму життя (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 91). Істоти, які згодні один з одним, однак постійно дають дивакуваті відповіді, теоретично могли б розділяти іншу форму життя. Втім за визначенням, ця інша форма життя була б дивакуватою та неосязною для нас. Однак якщо ми можемо уявити абстрактну можливість іншої форми життя (і не було б апріорного аргументу, який виключав би її), то члени суспільства, що поділяють іншу форму життя, могли б грати в цю гру приписування правил та понять один одному, як це робимо ми. В такому суспільстві про когось говорилося б, що він слідує правилу, оскільки він у своїх відповідях узгоджувався б з відповідями, що видаються членами цього суспільства. Таким чином Вітгенштайн підкреслює важливість згоди на сумісну участь у формі життя для свого розв'язання скептичної проблеми в кінцевих параграфах центрального розділу «Філософських досліджень». Отже, Кріпке приходить до висновку, що скептичне рішення Вітгенштайном своєї проблеми залежить не просто від згоди та можливості перевірки, а саме від здатності людини переконатися, чи використовує інша людина термін так, як використовую його я (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 93).

Крім того, наприкінці своєї праці Кріпке підбиває наступні підсумки (Кріпке, Суровцев, 2005, с.100): (1) Усі ми вважаємо, що наша мова виражає поняття таким чином, що якщо індивід вже «схоплює» поняття, то усі його майбутні застосування напередвизначені. Фактично, незалежно від того, що є в його свідомості на цей момент, він вільний в майбутньому аби інтерпретувати це різноманітними способами. Тож, на думку Кріпке, скептицизм Вітгенштайна відносно зумовленості майбутнього вживання минулими змістами свідомості є аналогічним скептицизму Юма відносно зумовленості майбутнього минулим. (2) Парадокс Вітгенштайна може бути вирішений тільки «скептичним рішенням цих сумнівів», тобто ми маємо відмовитися від спроби виявити який-небудь факт

відносно себе. Замість цього ми маємо розглянути, яким чином ми дійсно використовуємо: (а) категоричне ствердження, що індивід слідує цьому правилу; (б) умовне підтвердження, що «якщо індивід слідує такому і такому правилу, то в цьому випадку він має зробити це і це» (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 99). Тобто, Кріпке пропонує нам поглянути на обставини, за яких ці твердження вводяться в міркування, та на їх роль та корисність у нашій життєдіяльності. (3) Подібно до того як Юм вважав, що він продемонстрував, що каузальне відношення між двома подіями є немислимим, якщо вони не зведені до регулярності, так і Вітгенштайн вважав, що міркування вище показали, що усіляка розмова про індивіда, що слідує правилу, вказує на нього як на члена спільноти. Тому для того аби умовні висловлювання типу (б) мали сенс, спільнота має бути здатна судити, чи дійсно індивід слідує цьому правилу в індивідуальних застосуваннях. Тобто чи узгоджуються його відповіді з їх власним і, у випадку визнання, спосіб, за допомогою якого спільнота виносить це судження, полягатиме в спостереженні за поведінкою індивіда та супутнім обставинам (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 100).

До того ж Кріпке виділяє декілька пунктів, що стосуються аргументу приватної мови. По-перше, спираючись на §243, «приватна мова» зазвичай визначається як мова, яка будь-якому іншому логічно зрозумілою бути не може (Вітгенштейн, 1994, с. 170). Тож, пише Кріпке, аргумент індивідуальної мови приймається для того, щоб спростувати можливість існування індивідуальної мови в цьому сенсі. На думку філософа ця концепція не містить помилки, але має свої недоліки. Автор вважає, що заперечується те, що можна назвати «індивідуальною моделлю» дотримання правила, яка полягає в тому, що поняття особистого слідування цьому правилу має аналізуватися лише з точки зору фактів відносно наступного правила і тільки його, без посилання на його членство у спільноті. Тому неможливість індивідуальної мови в визначеному сенсі дійсно слідує із некоректності індивідуальної моделі для мови та правил,

оскільки дотримання правила в приватній мові могло б бути проаналізоване тільки за допомогою індивідуальної моделі, але некоректність індивідуальної моделі є більш фундаментальною, оскільки вона застосовується до усіх правил (Кріпке, Суровцев, 2005, с. 102). Тож єдиним порятунком, на який може розраховувати агент мови, вважає Кріпке, стає спільнота (Ладов, 2008, с. 47). Саме вона здатна генерувати та підтримувати ту ілюзію відносної стабільності значень, яка так необхідна для успішного використання мови. Ця ілюзія стабільності породжується в суб'єкті внаслідок того, що він спостерігає схвалення своїх слововживань в реальній практиці використання мови зі сторони інших учасників комунікації та, отримуючи подібні схвалення, агент мови підкріплює свою впевненість в коректності тієї інтерпретації значення слів, якої він притримується на цей момент. Так виникає враження стабільного та ясного вживання мовних висловів. Кріпке стверджує, що таким чином генеруються не самі значення, не самі правила, а лише ілюзії значень шляхом причетності до спільноти. Тож ані індивід, ані інші члени цієї лінгвістичної групи не набувають здатності осягати правило як певну універсальну сутність цілком. Однак постійні перехресні посилення один на одного серед членів спільноти роблять свою справу та дарують віру в те, що агенти мови коректні у своїх лінгвістичних діях. І ця в буквальному сенсі мовна гра є єдиним можливим виходом зі створеної скептичної ситуації, бо ця умова виявляється необхідною, і, головне, достатньою для успішного функціонування мови (Ладов, 2008, с. 48).

Індивідуальна мова ж в принципі виявляється неможливою саме з цієї причини. В ній не виконується ця необхідна умова функціонування мови та ілюзія відносної стабільності значення слів.

2.2 Проблема трактування аргументу приватної мови

Гай Кахан, Едвард Кантеріан та Оскар Куусела вважають, що більшість тлумачів Людвіга Вітгенштайна не зацікавлені лише у встановленні правильної інтерпретації поглядів автора, бо багато хто бачить себе його справжнім послідовником, а згодом такі прочитання Вітгенштайна подаються з так званої відомої вітгенштайнівської точки зору. Однак, очевидно, що існують інтерпретації, які не розроблені з точки зору австрійського філософа. Найвідомішим і найвпливовішим прикладом такого прочитання «Філософських досліджень», на думку Кахана, Кантеріана та Куусела є обговорення Саулом Кріпке висловлень Вітгенштейна щодо слідування правилам та щодо приватної мови (Kripke, 1982). Але насправді багато сучасних філософів-аналітиків, яких ні в якому разі не можна було б описати як послідовників Вітгенштайна, часто претендують на виклад його поглядів. Деякі, звичайно, просто спираються на певне загальноприйняте розуміння того, що нібито сказав Вітгенштайн (розуміння, яке ми б називали «загальноприйнятою інтерпретацією») (Kahane, Kanterian, Kuusela, 2007, p. 10). Але решта явно прагне дати новий виклад поглядів Вітгенштайна на те чи інше питання та пов'язує його із сучасними дискусіями про мову сенсації, необхідність та нормативність, значення та використання та інше. Звісно, ці перекази дуже різноманітні, але їх спільність полягає в спробі витягти ті конкретні тези чи аргументи, які вони прагнуть виділити в текстах Вітгенштайна. Тоді проблема полягає в тому, що філософ, трактуючи твори Вітгенштайна як сховище філософських тез чи теорій, або як аргументи для таких тез чи теорій, навмисно ігнорує те, що стверджував сам Вітгенштайн (Kahane, Kanterian, Kuusela, 2007, p. 11).

Схожим чином Кріпке стверджував, що в коментарях щодо слідування правилам у «Філософських дослідженнях» є потужний аргумент, який веде до тривожного скептичного парадоксу. Потім Кріпке стверджував, що знаходить у цих зауваженнях скептичне рішення цього парадоксу. Але хоча й такий підсумок

вразив багатьох знавців Вітгенштайна як ґрунтовно помилково прочитаний текст, Кріпке насправді йшов шляхом першого читача найдавнішої праці Вітгенштайна (Kahane, Kanterian, Kuusela, 2007, p. 10).

Крім того, варто сказати, що така інтерпретаційна дилема зумовлена очевидною прірвою між концепцією філософії Вітгенштайна та концепцією більшості філософів-аналітиків. Попри значні розбіжності щодо концепції філософії Вітгенштайна, більшість його тлумачів дійсно сходяться на думці, що погляд Вітгенштайна на філософію радикально суперечить традиційній концепції філософії як форми позитивного теоретичного дослідження природи світу, розуму та мови. І хоча найвідоміші аналітичні філософи останніх п'ятдесяти років також мають протилежні філософські погляди, в основному все ж таки вони поділяють цю традиційну філософську концепцію, принаймні в загальних рисах. Тому ще один з чинних підходів до інтерпретації Вітгенштайна полягає в тому, щоб просто відкинути такі занепокоєння. Кахан, Кантеріан та Куусела пишуть, що згідно з тим нетерпінням, яке все ще мають деякі філософи-аналітики щодо питань історії та інтерпретації, можна стверджувати, що це просто не має значення, що мав на увазі Вітгенштайн, коли він писав «Філософські дослідження» (Kahane, Kanterian, Kuusela, 2007, p. 12). Важливіше те, чи є певні пропозиції та аргументи - незалежно від їх джерела - філософсько цікавими чи аргументованими. Справді, ставлення Кріпке до такого екзегетичного питання є показовим. Він використовує механізм, яким також майстерно скористались інші: замість того, щоб явно приписувати аргумент Вітгенштайну, який він виклав у своїй книзі, Кріпке представляє це як аргумент, який вразив його під час читання «Філософських досліджень». Звідси виник загальний ярлик «Кріпкенштайн» для уявного філософа, який віднаходить скептичний парадокс щодо слідування правилам (Kahane, Kanterian, Kuusela, 2007, p. 13). Ті, хто застосовують такий підхід, очевидно позиціонують себе поза орбітою проєкту інтерпретації Вітгенштайна, а таке масштабне загальне

обговорення на тему слідування правилам дедалі більше відривається від будь-яких інших розглядів текстів Вітгенштайна.

2.3 Реконструкція Бейкера та Гекера

Якщо говорити про витлумачення Г. Бейкера та П. Гекера, то варто сказати, що вони розглядають одну з найбільш дискусійних тем сучасної аналітичної філософії, а саме проблему дотримання правила (Бейкер, Хакер, 2008, с. 2). Автори базуються на інтерпретації філософії пізнього Вітгенштайна та дають оригінальне розв'язання проблеми, яка лежить в основі скептичного парадоксу відносно стабільності мовних значень.

Бейкер та Гекер пишуть, що було очевидно, що інтерпретація Кріпке входить в кричущу суперечність з очевидними намірами Вітгенштайна, неправильно витлумачуючи їх значення, хибно визначаючи їх предмет та викривлюючи їх дух (Бейкер, Хакер, 2008, с. 3). Дослідники довели, що аргументи Вітгенштайна є прямо протилежними як скептицизму відносно правила, який він, як передбачалося, винайшов, так і скептичному рішенню, яке він нібито запропонував у відповідь на цю нову форму скептицизму. Однак, хоча й загалом було визнано, що в якості інтерпретації вітгенштайнівського аналізу дотримання правила та індивідуальної мови аргументи Кріпке помилкові, проте, скептицизм відносно правила, міркування про скепсис відносно правила та їх рішення з точки зору спільноти вони визнали змістовними. Це нова форма скептицизму, визнають автори, навіть якщо Вітгенштайн її не винаходив, здавалась багатьом дуже глибокою, а її наслідки натякали на подальший розвиток (Бейкер, Хакер, 2008, с. 4). Проте, зізнаються автори, що їх щиро дивує, що ця нова форма скептицизму привернула так багато уваги, не говорячи вже про сам зміст. Твердження, що я ніколи не можу бути впевненим, дійсно впевненим, що саме інша людина має на увазі під своїми словами, схоже на банальний переказ скептицизму стосовно чужих свідомостей (Бейкер, Хакер, 2008, с. 5). Автори вважають, що скептицизм відносно правила був витлумачений на противагу тому філософському та культурному середовищу, у якому спільною рисою стало розуміти мову як надзвичайно складне

вираховування правил та вважати розуміння прихованим процесом оперування цим вираховуванням чи глибинною граматикою. Однак, пишуть Бейкер та Гекер, правила граматики, що конституують «теорію значення для мови» не є експліцитно відомими кожному. В результаті вони трактуються як пояснювальні гіпотези, що утворюють частину наукового пояснення функціонування мови та прихованих механізмів розуміння. Втім, правила, які ніхто не наводить при поясненні, що потрібно робити, аби бути коректним, та на які ніхто не посилається (які незрозумілі більшості людей, що ніби також слідує цим правилам), дійсно є сумнівними об'єктами. Тоді воно й не дивно, що скептицизм відносно правила виглядає глибоким та важливим філософським дійством. Однак, скептицизм відносно правила загрожує закріпити в нас судження, що розуміння, що поділяється нами, в цілому імовірно (чи навіть схилити до більш абсурдних висновків, що мова, значення та розуміння неможливі) (Бейкер, Хакер, 2008, с. 8).

Безумовно, розрекламоване «скептичне рішення» (що помилково приписується Вітгенштайну) претендує на уникнення цього неприємного висновку, пропонуючи реконструкцію поняття об'єктивності, що стосується твердження, що питання про те, чи вступають в комунікацію дві людини, говорячи однією мовою, має об'єктивний характер. Узгодженість з поведінкою більшості членів лінгвістичної спільноти стає мірилом коректного розуміння чи, принаймні, знаменником для передбачуваного факту взаєморозуміння, який приймається для того, аби підтвердити судження, що дехто коректно сприймає вираження.

Однак, як скептицизм відносно правила, так і «точка зору спільноти» (скептичне рішення) стверджує, що є дещо хибне в поняттях розуміння та комунікації. Але якщо скептицизм відносно правила, неприкрашений скептичним рішенням, не є проблематичним, однак абсурдним (як доводять Бейкер та Гекер), то тоді існує більш прямолінійна відповідь, а саме-поставити

під сумнів те, як аналізуються поняття розуміння, правила та мови, які є істотними для досягнення цієї абсурдності (Бейкер, Хакер, 2008, с. 8). Скептицизм відносно правила- це поверхнева демонстрація глибоко вкоріненого непорозуміння, характерного для наших днів і через це скептичне рішення, на думку Бейкера та Гекера є абсурдною відповіддю (Бейкер, Хакер, 2008, с. 9). Дослідники вважають, що нічого здорового не може бути виведене із припущень, що: 1) мова є системою правил, про яку носії мови неявним чином відають; 2) розуміння ховається в їх несвідомому оперуванні цим прихованим вираховуванням та 3) що пояснення значення полягає в теоретико-модельних відповідностях слів та сутностей в реальності.

Загалом у «Філософських дослідженнях» у Вітгенштайна були дві серйозні причини для обговорення теми слідування правилам. Перша причина полягала в тому, щоб звернутися до своїх ранніх поглядів, які були представлені в «Трактаті». Друга стосувалася ключових зв'язків в його нових ідеях відносно лінгвістичного значення та розуміння, сформульованих у «Філософських дослідженнях» §§1-143 (Бейкер, Хакер, 2008, с. 12). Вітгенштайн прийшов до усвідомлення, що немає такої речі, як наше слідування правилам, якщо ми не здатні пояснити чи виправдати наші дії за допомогою посилання на них. Не може бути правил, що чекають на своє відкриття, які ми жодним способом не можемо сформулювати, але про які ми знаємо та яким слідуємо (Бейкер, Хакер, 2008, с. 14). Не може бути такої речі, як значення, незалежно від правил, які визначають, як має використовуватися вислів. Імена надаються значенню за допомогою правил його коректного застосування. Однак, такі правила не співвідносять імена з об'єктами в реальності. Деякі з них можуть співвідносити ім'я із прикладом, але тоді приклад має помислюватися як частина засобів репрезентації, бо до правил для застосування слів, які визначають їх значення, отримують доступ лише під час практики вивчення та використання мови. Тому керована правилом поведінка сутнісно пов'язана із практикою.

Друга причина цікавості пізнього Вітгенштайна до слідування правилам міститься у структурі аргументації, яку він розробив у «Філософських дослідженнях» у §§1-143, де автор дав характеристику своїй новій концепції значення (Вітгенштейн, 1994, с. 80-137). Вітгенштайн стверджує, що тепер значення слова-це його застосування, а не об'єкт, який він позначає. Застосування слова є чимось таким, що розгортається в часі. Втім це здається несумісним із беззаперечним фактом, що кожен зазвичай одразу ж розуміє, що має на увазі це слово. Яким же тоді чином те, що одразу ж розуміє кожен, може бути також чимось таким, що є протяжним в часі?

Те, що мав зробити Вітгенштайн, пишуть Бейкер та Гекер-це показати, що значення слова є його вживанням, що значення слова задається поясненням значення і що пояснення значення-це правило вживання слова. Щоб здійснити це, він спочатку мав би дати опис розуміння. Коли розуміння пояснюється як те, що є спорідненим здатності, а не ментальному станові чи стану нервової системи будь-якого виду, тоді концепція розуміння може використовуватися для того аби пов'язати ці елементи (Бейкер, Хакер, 2008, с. 15). Отже, розуміти значення слова одразу ж-значить використовувати слово правильно, пояснювати, що воно означає, і свідомо реагувати на його використання, коли воно промовляється іншими.

Центральне ж запитання, на якому Вітгенштайн фокусується у «Філософських дослідженнях», є питання про те, яким чином правило може визначати, що йому відповідає, а що-ні (Бейкер, Хакер, 2008, с. 16).

Бейкер та Гекер стверджують, що правило існує тільки за умови, якщо існує знак, який використовується як вираження правила. Знак використовується як вираження правила тільки в рамках практики. Ця практика містить розуміння деякої поведінки як відповідної правилу, а іншу поведінку-як таку, що його порушує, а відповідно й опис цієї неправильної поведінки. Внутрішнє ж відношення між правилом та його додатком насправді, зазначають автори,

сфабриковане нашими нормативними діями навчання як правильного чи неправильного з посиланням на правило. Правило ж визначає, що є коректним, але те, що взагалі існує правило, визначається складною людською практикою (Бейкер, Хакер, 2008, с. 17).

Крім цього, Бейкер та Гекер вважають, що невдалим було те, що Кріпке пов'язав обговорення Вітгенштайном дотримання правила із цілком іншою проблемою, яка сьогодні турбує англomовних філософів-аналітиків, а саме думкою, що в межах історії філософії, а також в сучасній філософії, є місце для протилежності між реалістськими(умовно-істинними) концепціями значення та антиреалістськими(заснованих на умовах стверджуваності) концепціями (Бейкер, Хакер, 2008, с. 18). До того ж робота з усіма підготовчими матеріалами Вітгенштайна для «Філософських досліджень» остаточно переконала авторів в тому, що Кріпке хибно витлумачив проблему Вітгенштайна (Бейкер, Хакер, 2008, с. 20). Тож Бейкер та Гекер прийшли до висновку, що представляти відповідь Вітгенштайна на його проблему як скептичну, юміанську відповідь на нову форму скептицизму відносно значення, було б суцільним нерозумінням проблеми. У зв'язку із цим дослідники спробували пролити світло на твердження Вітгенштайна, що правило внутрішньо пов'язане з його додатком.

Відкриття, що правило внутрішньо пов'язане зі своїм додатком і що це внутрішнє відношення сфабриковане практикою, було глибоким та мало численні розгалуження, в особливості відносно розуміння природи необхідної істини. Але питання про те, чи є ця практика соціальною та чи може вона бути в принципі практикою усамітненої істоти, стала предметом палкої дискусії у 1980-х роках (Бейкер, Хакер, 2008, с. 20). На думку філософів, Кріпке сприйняв так звану точку зору спільноти, бо вона була центральною для його підходу, заснованого на умовах стверджуваності. Натомість Бейкер та Гекер наполягали на тому, що хоча в «Філософських дослідженнях» §§198-199 Вітгенштайн і писав про дотримання правила як про «звичку» чи «встановлення», однак він поділяв

погляд, що описує усамітнену людину як ту, що слідує правилу концептуально хибно (Wittgenstein, 1958, p. 80).

Тому автори наполягають на важливості усвідомлення того, що розбіжність між точкою зору спільноти та її запереченням-це не розбіжність стосовно дійсного характеру людської мови та лінгвістичних здібностей людини. Це очевидно, що люди можуть навчитися мові тільки у людському суспільстві. Це очевидно, що усі людські мови-це мови, що поділяються спільнотою, яка цією мовою говорить. Заперечується не це, наголошують Бейкер та Гекер. Суперечка йде стосовно того, чи є складовою частиною значення самого слова «мова» те, що нею говорить більше ніж одна людина; чи є частина самого значення фрази «слідувати правилу», що існують інші, хто також йому слідує (Бейкер, Хакер, 2008, с. 21).

2.4 Проблема дотримання правила та соціальна практика

У своїй роботі С. Кріпке напряду пов'язав проблему дотримання правила з проблемою існування індивідуальної мови (Бейкер, Хакер, 2008, с. 206). Ствердження неможливості індивідуальної мови він трактував як наслідок обговорення більш загального питання-питання про дотримання правила. Насамперед Кріпке інтерпретував Вітгенштайна як скептика, що поставив під сумнів наявність у вислову фіксованого значення, яке має визначати, якого правила дотримується мовець. Попередні ж застосування того чи іншого вислову не фіксують значення однозначно і, отже, не встановлюють стабільного правила його вживання, оскільки завжди присутня логічна можливість нестандартної інтерпретації його вислову. У зв'язку із цим звідси випливає радикальна скептична теза, що мовець не здатен відзвітувати навіть самому собі про значення вживані ним, оскільки нічого в минулому досвіді не може однозначно напередвизначити, як він буде вживати вислови в майбутньому.

Тож, на думку Кріпке, для здійснення комунікативної практики достатньо відносної стабілізації, яка здійснюється в межах спільної діяльності спільноти мовців, яка виносить вердикт про правильність вживання вислову, базуючись на багаторазовому повторенні цього лінгвістичного досвіду в соціальній практиці. Завдяки цьому, розділяючи правила мовної поведінки, суб'єкт включається у мовну спільноту, слідуючи прийнятим в ній відносній стабілізації значення мовних висловів та правил їх вживання, а суспільна згода дозволяє позбавити окремого агента мови «семантичної сліпоти», створюючи ілюзію стабільності значення (Бейкер, Хакер, 2008, с. 204). Саме через це, стверджує Кріпке, приватна мова неможлива. Адже без цілющого впливу суспільного схвалення чи осуду відокремлений індивід має знаходитися в абсолютній розгубленості стосовно фіксації значень використовуваних висловів, оскільки жоден попередній досвід їх вживання не дозволить йому винести рішення про те, як варто обходитися з тим чи іншим вираженням мови в новому випадку (Бейкер,

Хакер, 2008, с. 207). Тому участь спільноти в стабілізації значення висловів у окремих агентів мовної діяльності, на думку Кріпке, є своєрідним скептичним рішенням (в сенсі Юма-проблеми дотримання правила).

Однак, на противагу такому підходові Бейкер та Гекер виступили з різкою критикою як скептичної інтерпретації трактування проблеми дотримання правила у Вітгенштайна, так і нібито її скептичного рішення з точки зору суспільства. На їхню думку, можливість стабілізації мовного значення не потребує зовнішнього критерію у вигляді санкціонованого спільнотою правила вживання вислову. Дійсно, «правило живе практикою його застосування», однак чи обов'язково ця практика є соціальною? Наприклад, Робінзон Крузо, що втратив зв'язок з іншими людьми, не має відчувати проблеми із використанням індивідуальної мови. Причина цього полягає в тому, що дотримання правила та, відповідно, фіксація значень вживаних висловів взагалі не залежить від комунікативних стандартів спільноти. В основі такого стабільного дотримання правила лежить не суспільна згода, а суб'єктивна регулярність, повторюваність вживань висловів на практиці та їх пов'язаність з певними діями (за умови, що той, хто слідує правилу, може пояснити та виправдати його застосування, що свідчить про розуміння, а не про просте механічне відтворення), тобто все те, що формує та закріплює звичку вживання (Бейкер, Хакер, 2008, с. 208). І дія, пов'язана із вживанням висловів, завжди індивідуальна, навіть якщо вона включена у сумісну діяльність суспільства. Спільнота ж лише задає зовнішній критерій, який не може слугувати ані необхідною, ані достатньою гарантією того, що агент мовної діяльності розуміє значення висловів, які використовує. Формальна ж узгодженість чи неузгодженість вживань висловів цілком може не відповідати поясненню, яке мовець дає висловам, чого не траплялося б, якби суспільна згода буда необхідним посередником між правилом та вживанням вислову тут і зараз. Виходить, що посилення на спільноту як на необхідний елемент процесу застосування правил, пишуть Бейкер та Гекер, містифікує

останнє, надаючи їм таємного статусу «третіх сутностей», які, якщо вони існують окрім конкретної мовної діяльності агента, не забезпечують єдність інтерпретації, що якраз і призводить до радикального скептицизму. Тому неможливість індивідуальної мови є наслідком хибного розуміння статусу правил та способу їх реалізації, бо застосування правила не потребує посередника у вигляді спільноти. Якраз навпаки: як тільки ми намагаємося знайти такого посередника, виникає можливість радикального скептицизму. Позаяк посередник потребує нового обґрунтування, тобто посередника, що виправдовує застосування посередника і так до нескінченності.

Як ми можемо побачити, свою інтерпретацію поглядів Вітгенштайна на індивідуальну мову Бейкер та Гекер обґрунтовують вражаючим текстуальним аналізом, демонструючи суттєве знайомство з його спадком. Ладов та Суровцев зазначають, що тут аналіз не обмежується вирваними із контексту цитатами. Навпаки, нас приваблює детально вивчений матеріал, що формує фон аргументу індивідуальної мови (Бейкер, Хакер, 2008, с. 210). І хоча деякі пасажі «Філософських досліджень» можуть бути інтерпретовані в сенсі Кріпке, в цілому Бейкер та Гекер переконливо показують, що Вітгенштайн визнає можливість індивідуальної мови. Крузо, звісно, міг би грати у мовні ігри сам із собою, підмічає Вітгенштайн: «Якби хто-небудь приховано спостерігав за його діяльністю по використанню знаків та вгледів би в них певні види складних повторюваностей, то він міг би справедливо судити, що Крузо використовує свою власну мову» (Бейкер, Хакер, 2008, с. 211).

Не можна сказати, що Бейкер і Гекер опинились в ситуації протистояння «точці зору спільноти». Їх підтримали також авторитетні фігури на сцені сучасної аналітичної філософії, наприклад Х. Патнем. Ладов та Суровцев пишуть, що загалом позиція прибічників логічної можливості індивідуальної мови здається більш вагомою. І справа не в тому, що їм вдалося текстуально підтвердити присутність Вітгенштайна на своїй стороні барикад, скільки в самій

суті проблеми, безвідносно до історико-філософських дебатів, що і демонструє Бейкер та Гекер. До їх аргументів додамо ще один. Посилаючись на те, що тільки оцінка інших суб'єктів комунікації здатна задавати критерій коректності вживання вислову мовцем, захисники «точки зору спільноти» не помічають, що соціум сам може бути розглянутий як єдиний епістемологічний суб'єкт (Бейкер, Хакер, 2008, с. 213). В цьому випадку не можна не погодитися із Х. Патнемом, який підкреслює саме цей момент: «Я стверджую не тільки те, що немає нічого відносно розуміння будь-якого індивіда, що «розглядається в ізоляції», що визначало б правильну відповідь на усі, пов'язані із додаванням проблеми. Але і те, що, в той час, коли ми розглядаємо необхідну скінченність відповідей усієї спільноти, аргумент Кріпкенштайна призводить до результату, що немає факту стосовно усієї спільноти, який давав би відповідь на усі можливі проблеми» (Putnam, 1997, р. 257).

Якщо ж замінити тепер спільноту мовців деяким єдиним «епістемологічним Робінзоном», а поведінку окремих членів спільноти ототожнити із приватними мовними діями цього уявного суб'єкта, то можна побачити, що, по суті, ідея згоди між окремими членами спільноти може бути зведена до ідеї згоди між окремими вживаннями мови в житті особливого індивіда. В свою чергу зрозуміло, що внутрішня, індивідуальна згода може бути заснована тільки на регулярності поведінки, на звичках діяти так, а не інакше. І подібно до того, як спільнота мовців буде усувати будь-які нестандартні інтерпретації вираження мови, оскільки вони не відповідають регулярній для соціуму практиці вживання, так і усамітнений індивід здатен проводити таку «семантичну терапію», засновуючись на регулярності власних дій, даючи їй пояснення та виправдовуючи її. Таким чином ідея регулярності виявляється більш фундаментальною, а отже бачення Бейкера та Гекера є більш переконливим.

Інша справа, що оксфордські філософи поспішили слідом за цим висновком, сформулювавши проблему Кріпке як псевдопроблему (Бейкер, Хакер, 2008, с. 214). Раз приватна мова можлива-значить немає жодної проблеми дотримання правила. Тоді наскільки істинною є ця теза?

Говориться так, ніби питання про індивідуальну мову лише частково пов'язане із розв'язанням проблеми дотримання правила. Кріпке поєднує теми дотримання правила та індивідуальної мови, однак необґрунтованість цього кроку не може слугувати основою для висновку про безсенсовність самої скептичної проблеми. Тому незалежно від того, можлива індивідуальна мова чи ні, незалежно від того, що лежить в основі вживання мовних висловів (згода чи регулярність індивідуальної дії), скептична проблема нікуди не зникає. Бо значення не є чимось фіксованим, а згода та регулярність дають нам тільки ілюзію стабільності значення, що виявляється у вживанні відповідно до правила (Бейкер, Хакер, 2008, с. 214).

Варто сказати, що на пізньому етапі своєї філософської діяльності Вітгенштайн ставить в центр своїх філософських пошуків мовні ігри. Можна побачити, що уявлення про мову як про гру багато в чому зумовлюється її діяльною природою: згідно з ідеєю австрійського філософа, гра, як і мова, є переважно практичною соціальною діяльністю, що завчасно регулюється попередньо узгодженими правилами. Тому дослідниками філософської спадщини Вітгенштайна встановлено, що ключовим аспектом його пізніх роздумів є згадуване поняття «дотримання правила», що найкраще розкрито в §§198-242 «Філософських досліджень» (Wittgenstein, 1958, р. 80-88).

Мовна гра, пише Талалаєва, постає як регламентована правилами діяльність, що здатна виявити себе в багатоманітті форм життя, виходячи із контексту її застосування на практиці. До того ж згідно з перформативною концепцією мови, значення висловів напряду співвідносяться з правилами їх застосування в певній мовній грі. Отже, при формуванні деякої форми життя,

навіть незначна зміна правил неминуче призводить до виникнення цілком іншої форми соціального життя. Але як тоді проходить процес становлення тих чи інших правил, що так суттєво впливають на мову? (Талалаєва, 2018, с. 266)

Дослідниця пише, що як практична діяльність, мова передбачає наявність декількох зацікавлених сторін в процесі комунікації, які шляхом напрацювання згоди встановлюють правила, що регламентують їх мовну практику. У зв'язку із цим мова для пізнього Вітгенштайна постає як «соціальний організм», у якому «тільки спільнота може виступати остаточним арбітром при встановленні правильності засобів застосування мови» (Ладов, Суровцев, 2008, с. 109). Виходить, що згода необхідна для існування мови. Однак, згода не може слугувати осмисленим раціональним обґрунтуванням, бо в цьому контексті вона має довільний характер. Однак Вітгенштайн звертає увагу на істотний зв'язок між поняттями згода та правило. Талалаєва зазначає, що саме їх баланс стає запорукою взаєморозуміння в комунікативних процесах. Проте, для ефективного функціонування соціальної комунікації, окрім згоди про значення слів та правил їх вживання в певних ситуаціях, необхідною умовою є розуміння мовних ігор усіма учасниками.

Таким чином, дотримання правила постає в якості форми проявлення розуміння. Однак, Вітгенштайн застерігає від сприйняття розуміння як деякої ментальної діяльності. Бо розуміння не володіє певними критеріями, що дозволяють визначити наскільки точно у висновку воно буде досягнуте учасниками мовної практики. Тому ми приходимо до висновку, що розкриття питання про сутність розуміння варто шукати в повсякденному контекстуальному використанні мови.

Окрім того, проблема дотримання правила так, як вона сформульована Вітгенштайном, має важливий сенс, навіть визначальний, характер в соціальних дослідженнях (Суровцев, 2020, с. 50). Нагадаємо, що сформульована вона Людвігом Вітгенштайном у «Філософських дослідженнях» в розділах, що йдуть

після §243 і загалом зводиться до труднощів з виявленням критеріїв правильності вживання мовних висловів (Вітгенштейн, 1994, с. 170). Сама по собі ця проблема є наслідком теорії значення як вживання, яку Вітгенштайн чітко сформулював ще в «Голубій книзі» (Вітгенштейн, 2008). В цьому випадку, як і багато в чому, Вітгенштайн визначає проблему, однак рішення ми не знаходимо. Суровцев зазначає, що автор ніде не дає формулювання того, що таке правило, і тим паче не формулює критерії, які дозволяють визначити, що означає слідувати цьому правилу.

Ось тут і виникає перше запитання, зазначає Талалаєва. Саме по собі формулювання проблеми не може слугувати методологічним засновком соціальних досліджень. Таким засновком має виступати теорія, що пропонує розв'язання цієї проблеми. Проте у Вітгенштайна такої теорії немає. На додаток, в текстах Вітгенштайна і не передбачається, що ця проблема в якомусь сенсі може застосовуватися до оцінки соціальних теорій (Суровцев, 2020, с. 51). Оскільки методологічне значення має не сама проблема, а способи її рішення, то особливого змісту набувають концепції, що дають інтерпретацію того, що означає слідувати правилу, а подібних концепцій накопичилось багато. Найвідомішими із них рішення, пише Суровцев, запропоновані С. Кріпке з одного боку, та Г. Бейкером та П. Гекером з іншого. Ці дві інтерпретації мають суттєві відмінності, хоча й не позбавлені певної схожості. Основне запитання ж, яке тут можна поставити, це питання про те, яка з цих двох інтерпретацій більшою мірою підходить як методологічна основа соціальної науки? Схожі ці інтерпретації тим, що обидві заперечують наявність незалежного зовнішнього критерію, що встановлює правила вживання мовних виразів, бо існування такого зовнішнього критерію давало б так зване пряме рішення скептичного парадоксу.

Безумовно, велику цікавість викликають думки Кріпке, який заперечуючи наявність незалежного зовнішнього критерію, що встановлює вживання мовних висловів, які функціонували б на манеру ідеального світу значень в стилі

Платона, або на манеру асоційованих ідей в стилі Дж. Локка, встановлює зовнішній критерій (Суровцев, 2020, с. 52). Інший же підхід пропонують Бейкер і Гекер. Зовнішньому критерію Кріпке вони протиставляють внутрішній критерій. І з точки зору авторів, коли мова йде про дотримання правила, жодна точка зору спільноти, що санкціонує правильність слововживання, не потрібна. Бо вся справа полягає в тому, що правило не існує до і незалежно від самого вживання мовного вислову. Втім, Суровцев зазначає, що загалом підхід Бейкера та Гекера до рішення проблеми дотримання правила залишає мало місця для ідеї, на які може покластися соціальна наука. На перший погляд, вони все-таки діють в напрямі того, що ця проблема більшою мірою стосується питань епістемології, а не проблем соціальної теорії. Однак тоді виникає ще одна проблема, каже дослідниця. Якою мірою їх інтерпретація може бути пов'язана з ідеєю соціальної науки? Чи можуть їх ідеї мати значення для соціальної теорії?

Це питання має вагоме значення, каже Суровцев, оскільки позитивна відповідь призводить до того, що соціальна теорія може засновуватися на різних інтерпретаціях розв'язання проблеми дотримання правила. І автор схильний до позитивної відповіді. Однак позитивна відповідь, на думку дослідника, не означає, що підставою соціальної теорії має виступати тільки одна вибрана інтерпретація. Річ у тім, що соціальні практики мають дуже різний характер і навряд чи можливий єдиний підхід з точки зору єдиних методологічних підстав єдиної соціальної теорії, яку можна було б до усіх них застосувати (Суровцев, 2020, с. 53). Підхід Кріпке, що апелює, що точки зору спільноти, безумовно є продуктивним для цілого ряду соціальних практик. Як приклад тут може слугувати практика застосування юридичної мови, що регулюється думкою професійної спільноти. Однак чи завжди можна застосувати підхід Кріпке? І для прикладу Суровцев наводить етнологічне дослідження.

Мовна поведінка в межах етнічної спільноти зазвичай не підпорядковується жодним правилам, які можна було б виявити на підставі

аналізу думок його представників. Автор пише, що це дуже добре висвітлюють дослідження, що стосуються особливостей сприйняття кольору. Питання про вибір позначень сегментів кольорового спектру ніколи не пов'язуються носіями відповідної мови не тільки з безумовним правилом, але і з конвенцією, типу «точки зору спільноти». Тож правило вживання вислову кольорів реалізується у факті його застосування. Та й було б дивно, пише Суровцев, чути від носія мови, що він називає колір «зелений», спираючись на звичку, підкріплену суспільною думкою. Він просто називає його так, а решта лишається не тільки незрозумілим, а й суперечливим його інтуїції. Однак в такому випадку соціальна теорія має керуватися методологічними підставами, які пов'язані більше з інтерпретацією Бейкера та Гекера. Іронічно, однак Суровцев пише, що він, як дальтонік, не може зрозуміти що в такому випадку означає слідувати «точці зору спільноти» (Суровцев, 2020, с. 54). Називаючи якийсь колір зеленим, він просто реалізовує правило в факті його застосування. Усі питання на кшталт чому це так, не мають певної відповіді та в усілякому разі це не пов'язано з тим, що стосовно цього думають інші, а правила застосування понять кольору реалізуються в самому факті їх застосування.

Отже, проблема дотримання правила та її можливі рішення з точки зору їх важливості включені в різноманітні мовні ігри та контексти. А це означає, що сама проблема та її рішення релятивізовані стосовно контекстів їх формулювання. Тому, ми повертаємося до тої ж ситуації, яку знаходимо у самого Людвіга Вітгенштайна.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають підставу зробити такі **висновки:**

Розглянуто, що у «Філософських дослідженнях» Вітгенштайна центральною ідеєю є аргумент приватної мови та власне проблема та можливість існування такої мови в межах спільноти. Аргумент приватної мови пояснює основну мету, яку розкриває решта «Філософських досліджень», а саме розвінчує хибність традиційного класичного бачення мови. Вітгенштайн яскраво виступає проти наділення мови лише функцією найменування, тому філософ впроваджує свою альтернативу таку як слідування правилам, слововживання, згода в сенсах між мовцями в спільноті й т.д.

Окрім того, фундаментальною ідеєю «Філософських досліджень» стає те, що приватна мова, задумана як обов'язково зрозуміла лише одному її носію, недоступна для інших агентів мови. Цікавим є те, що одразу після введення такої тези Вітгенштайн стверджує, що приватна мова непридатна для існування. До того ж аргумент приватної мови не передбачає попереднього обговорення дотримання або ж слідування правилам. Проте філософ не дійшов висновку, що приватна мова неможлива, беручи до уваги затверджений погляд спільноти на правила та узгодженість значень мовних висловів.

Разом з тим досліджено інтерпретацію Кріпке щодо аргументу приватної мови, яка погіршується його неаргументованою опорою на ідеї, проти яких аргументував сам Вітгенштайн. Кріпке приходить до висновку, що скептичне рішення Вітгенштайном своєї проблеми залежить не від згоди та можливості ідентифікації того чи іншого слова, а від здатності індивіда переконатися, чи використовує інша людина цей термін так само. За Кріпке індивідуальна мова виявляється неможливою саме з цієї причини, бо таким чином в ній не виконується необхідна умова для функціонування мови та не забезпечується ілюзія відносної стабільності значення слів.

Також розглянута позиція Бейкера та Гекера, які вважають інтерпретацію Кріпке викривленою, адже вона хибно трактує основні поняття самого Вітгенштайна. Натомість, дослідники доводять, що аргументи Вітгенштайна є прямо протилежними як скептицизму відносно правила, який він винайшов, так і скептичному рішення. Бейкер та Гекер наголошують на важливості вживання значення слів, поясненні цих слів та власне правилах вживання тих чи інших лінгвістичних конструкцій. В додаток, автори акцентують увагу на такому аспекті як розуміння що, на їхню думку, є важливим для правильного витлумачення аргументу приватної мови.

Вивчено, що Кріпке напряду пов'язав проблему дотримання правила з проблемою існування індивідуальної мови, а Бейкер та Гекер виступили з критикою скептичної інтерпретації трактування проблеми дотримання та її скептичного рішення з точки зору спільноти.

Проаналізовано, що цілий ряд соціальних механізмів, такі як регулярність, узгодженість, дотримання правила і т.д роблять мовну практику принципово неіндивідуальною. Доведено, що критики, учні та послідовники доводять та підтверджують тезу про те, що значення в мові є соціально визначеними, адже мова все ж таки є соціальною практикою.

Тому проблема приватної мови, яка містить в собі аспект узгодженості, дотримання правила, «точку зору спільноти» включена в різноманітні контексти. А це означає, що сама проблема та її рішення релятивізовані стосовно контекстів їх формулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бейкер, Г., & Хакер, П. (2008). *Скептицизм, правила и язык*. Канон.

Витгенштейн, Л. (1994). *Культура и ценность. Философские работы*. Москва: Гнозис.

Витгенштейн, Л., Суровцев, В. А., & Иткин, В. В. (2008). Голубая и коричневая книги: предварительные материалы к «Философским исследованиям». Новосибирск: Сибирское университетское издательство.

Крипке, С., & Суровцев, В. А. (2005). Витгенштейн о правилах и индивидуальном языке.

Отримано

з: <https://uallib.org/book/3262711/c09e42?id=3262711&secret=c09e42>

Ладов, В. А. (2008). Дискуссия об индивидуальном языке: лингвист против философа. *Вестник Томского государственного университета*, (313).

Отримано з: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskussiya-ob-individualnom-yazyke-lingvist-protiv-filosofa>

Ладов, В. А., & Суровцев, В. А. (2008). Следование правилу и скептический парадокс (критические замечания о теории языкового значения Витгенштейна-Крипке). *Критика и семиотика*, (12), 101-116.

Суровцев, В. А. (2020). Следование правилу и социальная теория. *Epistemology & Philosophy of Science*, 57(3).

Отримано з: <https://cyberleninka.ru/article/n/sledovanie-pravilu-i-sotsialnaya-teoriya>

Талалаева, Е. Ю. (2018). Понимание как основа коммуникативных практик в социальном мире: Л. Витгенштейн и М. Хайдеггер. *Социально-гуманитарные знания*, (8).

Отримано з: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-kak-osnova-kommunikativnyh-praktik-v-sotsialnom-mire-l-vitgenshteyn-i-m-haydegger>

Baker, G. (1998). The Private Language Argument. *Language & Communication*, 18(4), 325-56.

Candlish, Stewart and George Wrisley, M. (2019). Private language. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/private-language/>

Canfield, J. V. (2001). Private language: The diary case. *Australasian Journal of Philosophy*, 79(3), 377-394.

Glock, H. J., & Glock, H. J. (1996). *A Wittgenstein dictionary*. Oxford: Blackwell.

Kahane, G., Kanterian, E., & Kuusela, O. (2007). *Wittgenstein and his interpreters: essays in memory of Gordon Baker*. Oxford: Blackwell Publishing.

Kripke, S. A. (1982). *Wittgenstein on rules and private language: An elementary exposition*. Harvard University Press.

Putnam, H., & Conant, J. (1997, January). On Wittgenstein's philosophy of mathematics. In *Proceedings of the Aristotelian Society* (Vol. 97, pp. 195-222). Aristotelian Society, Wiley.

Wilson, B. (1998). *Wittgenstein's Philosophical Investigations a Guide*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*, trans. GEM Anscombe. Massachusetts: Blackwell Publishers.

Wittgenstein, L. (1996). *The Cambridge Companion to Wittgenstein*. New York: Cambridge University Press.